

Typografie

Typografie je vědní obor zabývající se sázením textu, hlavně jeho grafickou stránkou. S příchodem počítačů máme k dispozici různé DTP programy (DeskTop Publishing), ke kterým má dnes přístup každý (dříve to byla doména pouze komerční sféry a profesionálních studií).

1. Základní typografická pravidla

1.1 Předložky

Jednohláskové neslabičné předložky *K, k, S, s, V, v, Z, z*, slabičné *O, o, U, u*, a spojky *I, i, A*, nesmějí být na konci řádku. Výjimku tvoří spojka *a* (ale ne verzálka).

1.2 Zkratky

Zkratky slov, výrazů akademických titulů a podobně se používají jen u vžitých výrazů a většinou končí tečkou. Ta se píše těsně za zkratkou *aj., apod., atd., DrSc., CSc.*. Následuje-li za zkratkou tečkou dvojtečka, píše se také bez mezery, přímo za tečku. U spojených zkratek se používá zúžená mezislovní mezera. Na začátku věty se spojená zkratka nahrazuje celým výrazem. Iniciálové zkratky (tj. zkratky z velkých počátečních písem spojených slov názvů, organizací a různých institucí) se píší verzálkami bez tečky (*OSN, NATO, OPEC, ODS, ČR*).

1.3 Čísla

Nižší číselné údaje se vyjadřují slovně. Výjimku tvoří pouze letopočty, data a spojení čísel se zkratkami (100 m, 50 mm).

Telefonní čísla – píší se ve skupinách po 2–3 číslech se zúženou mezerou. Zásadně se nesmějí dělit do dvou řádek. V současnosti je vhodné dělit telefonní čísla po trojicích: 242 254 267.

Datum – den je vždy vyjádřen arabskou číslicí, měsíc buď slovně, nebo arabskou či římskou číslicí s tečkou, letopočet se zásadně píše bez vynechávání prvního dvojčíslí, výjimku tvoří pouze určitá spojení (*Nagano 98*). Datum vyjádřené pouze čísly se nesmí dělit do dvou řádek (*1. 7. 1998*).

Čas – hodiny a minuty jsou od sebe odděleny tečkou bez mezer (*12.00 hodin*). Sekundy se oddělují od minut dvojtečkou, desetiny sekund od celých sekund čárkou (*19:26,3 min.*). U sportovních výkonů vyjádřených časem se hodiny od minut a minuty od sekund oddělují dvojtečkou (*18:56:13 hodin*).

Peněžní hodnoty – značky peněžních měn Kč (Kč většinou až za číslo sumy), DM apod. se píší před číslo sumy, je-li uvedeno s desetinným číslem. Pokud je číslo celé, klade se značka měny za číselné označení nebo se dává před označení celých peněžních částek s desetinou čárkou a pomlčkou. (*cena Kč 15,20; cena 500 Kč*)

1.4 Interpunkční znaménka

Tečka a čárka se umísťují těsně za poslední písmeno slova. Dvojtečka, středník, vykřičník a otazník se oddělují od slova krátkou mezerou. Za slova i mezi tečky se vkládá krátká mezera.

Tři tečky – nahrazují na začátku nebo na konci věty nevyslovený text, uprostřed věty nahrazují řeč vzrušenou, neplynulou.

Spojovník (divis) - používá se k označení dělení slov nebo jako spojovací znaménko ve složených výrazech. Při dělení se umísťuje těsně k poslednímu písmenu první části děleného slova. Při použití

jako spojovací znaménko používá bez mezer (*Praha 10-Strašnice, slovník česko-anglický*).

Apostrof (odsuvník) – označuje se jím vypuštění, odsunutí nějaké hlásky, zejména na konci slova a píše se zásadně znakem apostrofu, nikdy ne obrácenou čárkou. Přisazuje se těsně ke slovu. Někdy se také apostrof používá k označení zkráceného letopočtu, a to v novoročenkách, na plakátech, popř. jiných akcidenčních tiskovinách jako součást typografické úpravy (*rok '98*).

Pomlčka – naznačuje větší přestávku v řeči nebo od sebe výrazně odděluje části textu; významově je rovna čárce, a tedy i vložená část věty se jimi dá oddělit. Nesmí jí začínat nová řádka (výjimku tvoří přímá řeč). Nezaměňovat se spojovníkem. Nesprávné je také její použití místo znaménka mínus, protože obraz neodpovídá šířce znaménka plus (+).

Uvozovky – píší se těsně k výrazu nebo větě, které uvozují. V češtině se používají uvozovky „ „ méně často » « vždy jednotlivě v celém díle, článku apod. V cizojazyčném textu je nutno dbát pravidel příslušného jazyka. Ve smíšeném textu se řez uvozovek řídí podle řezu prvního slova. Pokud je uvozena celá věta píše se tečka před uvozovku, v případě, že se uvozuje pouze jedno slovo nebo část věty, dává se tečka za uvozovku.

Závorky – dávají se do nich části textu, které jsou do věty volně vloženy a nejsou její přímou součástí. Používají závorky oblé (), hranaté [] a výjimečně složené {}. Dává-li se do závorek celá věta, píše se tečka uvnitř závorek, pokud je v závorce pouze část věty, píše se tečka až za závorku.

1.5 Další značky

§ (paragraf) – píše se bez tečky a odděluje se od čísla zúženou mezerou.

& (et) – se používá ve firemním označení, kde je obvykle spojka dvou jmen. Z obou stran se odděluje zúženými mezerami.

Hvězdička a křížek (* †) – znaménka pro narození a úmrtí (hvězdička se používá též při odvolání textu) – se od letopočtu, popř. od jména oddělují zúženou mezerou. (**1926, † 1998*)

Procento, promile (% , ‰) – oddělují se od slova zúženou mezerou, pokud jde o samotný výraz. V případě spojení slova s číslem do jednoho výrazu se tyto značky používají bez mezery.

Stupeň – v označení teploty se píše

a) –10° (minus deset stupňů – minus a číslice 10 dohromady, stupeň je oddělen zúženou mezerou)

b) –10 °C (minus deset stupňů Celsia – stupeň Celsia se sází jako jeden výraz dohromady a od čísla musí být oddělen zúženou mezerou). Stupeň alkoholu se píše jako jeden výraz bez mezer – 12° pivo.

1.6 Dělení slov

Slova se dělí podle pravopisných pravidel a podle estetických zásad. Počet dělení nemá přesáhnout počet tří a nesmí být větší než šestkrát pod sebou. Za dělení se považují i řádky zakončené interpunkčními znaménky (tečka, čárka, středník a dvojtečka), jelikož pravý okraj sazby je jimi narušen stejně jako spojovníkem.

Dvouslabičná slova se mohou dělit pouze v případě, že druhá část má alespoň tři písmena (*vy-tah*). Víceslabičná slova se dělí podle slabik, přičemž je vždy rozhodující základ slova, slabičná předpona a přípona. Pokud stojí vedle sebe uprostřed slova dvě souhlásky, nechává se jedna na první řádce, druhá se převádí na řádku následující. Slova složená se dělí, pokud je to možné, na části složeniny (*česko-slovenský, země-koule*).

Dělit se nesmí tak, aby na konci řádky zůstalo pouze jedno písmeno (*o-pice*), zkrácený titul a

příjmení (*ing.-Novák*), číslice a název počítaného předmětu či jevu (*100-km, 1000-Kč*), datum (je možné dělit den s měsícem od letopočtu), zkratky. Nežádoucí je dále dělení, při kterém se do druhé řádky přenášejí pouze dvě písmena, a dělení slov, jejichž rozdělením by vznikly výrazy nežádoucího nebo zvludgarizovaného významu (*pravid-lo, spisova-tele, tlu-močit*).

2. Typografie na webu

2.1 Písma použitá na webových stránkách

V prostředí Internetu se lze setkat s nepřehlednou hromádkou fontů, avšak jen s minimálním počtem různých řezů. Celá věc se má tak, že pro každou ze tří nejrozšířenějších platform (Windows, Linux, MacOS) existuje jen pár základních, předinstalovaných rodin. Pojátkem, a to ještě nejistým, pro uživatele Windows, Linuxu a Macu jsou druhy písem *Arial*, *MS Serif* a *Courier*. Základem pro budování přístupných stránek je dobře promyšlená definice řezu písma.

Každá platforma má svá specifika, co se fontů týče. MacOS má základní systémové rodiny fontů (*Arial*, *Courier*, *Helvetica*, *Monaco*, *New York*, *Times*, ...). Protipólem jsou pak různé distribuce systému Linux. Ty jsou, co se vybavenosti fonty týče, značně nesourodé. Lze předpokládat výskyt nejzákladnějších řezů (*Arial*, *Courier*...). Windows většinou nadělá problém.

2.2 Patkové a bezpatkové písmo

Patkové a bezpatkové písmo dostalo svůj název podle zobáček, tedy patek (či jejich absence) na otevřených koncích křivek, které tvoří danou literu. Tajemné slovíčko neproporcionální znamená, že všechny znaky takto definovaného řezu mají stejnou horizontální šířku, což se v praxi hojně využívá především k prezentaci fragmentů zdrojového kódu v prostředí internetu.

2.3 Typografie a kaskádové styly na webu

Kaskádové styly (CSS), a to už ve své první verzi, nabízejí široké možnosti definice konkrétního písma.

Základní úpravy:

- `font-family` - rodina fontů
- `font-style` - sklon písma
- `font-variant` - kapitálky
- `font-weight` - tloušťka (duktus) písma
- `font-size` - velikost (stupeň) písma

2.4 Úprava textu

Na webových stránkách je dobré strukturovat text, protože je to pak přehlednější. Pro strukturalizaci textu používáme zarovnání, odsazení zvýraznění a dekoraci (například blikající text, natržení textu a jeho přeškrtnutí).

3. Znaková entita

Znaková entita je náhrada zvláštních znaků jako jsou různé závorky, písmena s diakritikou, a další znaky. Znakové entity se zapisují jako sekvence znaků. Sekvence začíná znakem `&` a končí středníkem `;`. Mezi nimi je krátký zápis daného znaku v písmenkách.

Nejpoužívanější znakové entity (vyjma znaků s diakritikou):

3.1 Mezery

3.1.1 Běžná mezera

Běžná mezera se používá jako mezera mezi slovy a za interpunkčními znaménky (před interpunkční znaménka se mezera nepíše!).

3.1.2 Nedělitelná (pevná) mezera

U nedělitelné mezery nesmí řádek končit jednopísmennou předložkou (k, o, s, z, u, i), výjimku tvoří malé a. Nesmí být odděleno číslo a zkratka jednotky (100 kg), titul a jméno (Ing. Novák) nebo iniciála a příjmení (J. Novák). K tomuto účelu se využívá nedělitelná mezera, zapsaná v HTML jako (z angl. non-breaking space). Použití této entity je jediný způsob, jak na webové stránce zobrazit několik mezer po sobě.

3.1.3 Zúžená mezera

Zúžená mezera je také nedělitelná, je ale o něco užší a má speciální využití. Používá se jako rozdělovač čísla po třech cifrách, například oddělovač tisíců. Používá se také mezi číslicí a znakem procenta, pokud je jako jednotka (sto procent). Pokud jde o součást slova, mezera se před znak procenta nepíše (sto procentní). Pro zúženou mezeru se používá entita  .

3.1.4 Půlčtverčiková a čtverčiková mezera

Půlčtverčiková mezera ( ) je o něco větší než běžná mezera, odpovídá čtyřem zúženým mezerám. Čtverčiková mezera ( ) je dvakrát větší než půlčtverčiková.

Tyto mezery (spolu se zúženou) nejsou příliš podporovány webovými prohlížeči, až na Firefox.

3.2 Uvozovky

3.2.1 České uvozovky

Na českém webu se můžeme často setkat se záměnou českých a amerických uvozovek nebo citací. Česká levá uvozovka je dolní, zapsaná entitou „; pravá horní, zapsaná entitou “. Dobře zapsané české uvozovky vypadají takto : „text v uvozovkách“.

3.2.2 Americké uvozovky

Americké uvozovky jsou obě horní. Pokud je zapisujeme entitami, použijeme “ a ”.

3.2.3 Francouzské a ruské uvozovky

Pro tento typ uvozovek se používají entity « a »;, pro francouzské uvozovky, tytéž entity jsou i pro ruské, jen v obráceném pořadí. «francouzské uvozovky» a »ruské uvozovky« .

3.2.4 Jednoduché uvozovky

Pro „citaci v citaci“ se používají jednoduché uvozovky, opět levá dolní, pravá horní. Zapisujeme ‚ a ‘. „text v uvozovkách obsahující citaci“.

3.3 Pomlčka a spojovník

Nejčastější chyba. Ta „pomlčka na klávesnici” ve skutečnosti vůbec není pomlčka, ale spojovník. Vzhledově je pomlčka delší než spojovník.

Spojovník se používá ke spojování slov (například česko-francouzský slovník). Pomlčka se používá k oddělení větných celků, před i za pomlčku se píše běžná mezera.

Používají se dva druhy pomlčky – půlčtverčiková a čtverčiková. Půlčtverčiková se značí entitou –, čtverčiková entitou —.

- spojovník
- půlčtverčiková pomlčka
- čtverčiková pomlčka

Mínus

Pro matematické znamínko mínus existuje speciální znak. Je jím entita −. Mínus je delší než spojovník a kratší než půlčtverčiková pomlčka, ale hlavní rozdíl je v jejím vertikálním umístění. Je položena o něco výš než pomlčka a spojovník, na úrovni horizontální čárky u znamínka plus a je také stejně tak široké.

- mínus
- - — - horizontální rozdíl

3.4 Výpustka, tři tečky

Často se používá namísto nedokončené věty několik teček. Nemá jich být několik, mají být přesně tři. Tyhle tři tečky jsou jedním znakem zvané výpustka – výpustka. Rozdíl mezi třemi po sobě následujícími tečkami a výpustkou je v délce mezery mezi tečkami, u výpustky je mezera malinko větší a menší mezírka je také před první tečkou. Výpustka se zapisuje entitou ….

- ... tři tečky
- ... výpustka

3.5 Krát

Pro krát existuje speciální znak. Hodně lidí však používá místo něj obyčejné malé „x”, což velmi nevhodně vypadá zvláště při použití patkového písma, ale i u bezpatkového je mezi „x” a „krát” rozdíl velmi dobře patrný. „Krát” je stejně široké jako vysoké a nesedí na spodní lince řádku, ale je nad ním, vertikálně zarovnané na střed řádku. Zapisuje se entitou ×.

- X - iks
- × - krát